Regional Refugee Response for the Ukraine Situation

ПОЛЬЩА

Аналіз спільного захисту

Жовтень 2023 р.

ЗМІСТ

Вступ 2

Методологія 2

Профіль 4

Житло 7

Пріоритетні потреби 8

Статус і документи 9

Ризики, пов'язані з гендерно зумовленим насильством (ГЗН), зокрема сексуальною експлуатацією і насильством (СЕН) 10

Психічне здоров'я і психосоціальний добробут 11

Ризики захисту дітей 12

Ризики захисту, пов'язані з працевлаштуванням 15

Ризики, пов'язані з торгівлею людьми 16

Групи меншин 17

Рекомендації 18

Організації, що залучені в процес 22

Контактні дані 22

Вступ

З початку ескалації війни в Україні 24 лютого 2022 року УВКБ ООН у Польщі разом із партнерами із сектора захисту активно відстежує ризики захисту біженців, які тікають від бойових дій. Постійно докладаючи зусиль, щоб посилити аналіз захисту, сектор захисту співпрацював із партнерами на початковому етапі надзвичайної ситуації в Україні, у результаті чого в травні 2022 року було опубліковано перший спільний міжвідомчий продукт.[1] Другий спільний продукт із рекомендаціями щодо застосування Директиви про тимчасовий захист у Польщі було опубліковано в грудні 2022 року.[2] Робоча група з моніторингу захисту, заснована в березні 2023 року, має на меті налагодити інструменти моніторингу захисту, об'єднати зусилля для збирання даних і створити спільний аналіз.

Методологія

Нижче наведено інформацію про внески й аналіз, виконані Асоціацією правової інтервенції, Центральною радою ромської спільноти в Польщі, організацією CLEAR Global, Данською радою у справах біженців, організацією European Lawyers in Lesvos, Центром юридичної допомоги ім. Галини Нєч, Міжнародною організацією з міграції (МОМ), гуманітарним агентством International Orthodox Christian Charities, Міжнародним комітетом порятунку, об'єднанням «Оксфам», Польською медичною місією, Норвезькою радою у справах біженців, фондом «Назустріч діалогу», організацією ООН Жінки й УВКБ ООН.[3]

У 2023 році УВКБ ООН провело загалом 18 161 опитувань у кількох регіонах Польщі, з яких 3 911 (22%) респондентів були нещодавно прибулими біженцями, що перетнули кордон протягом останніх 30 днів.

Структура респондентів за віком і статтю

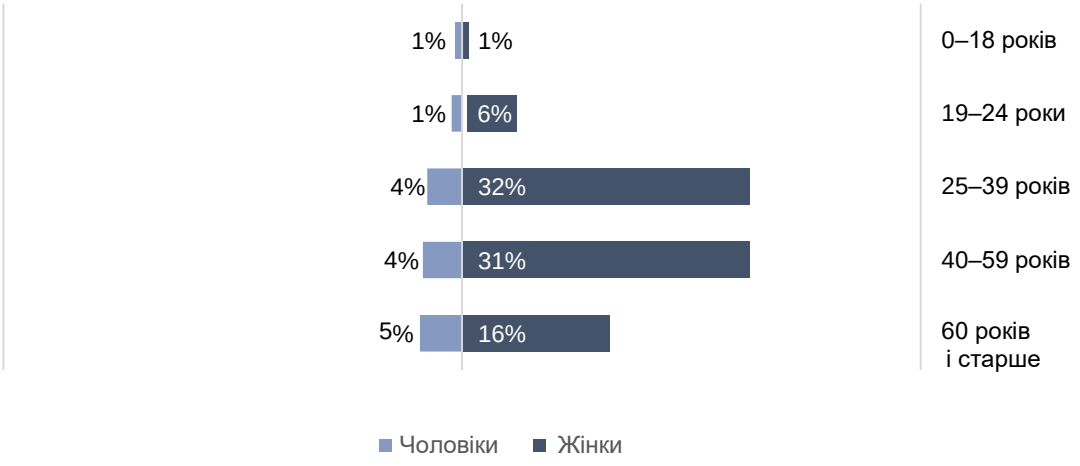

Окрім даних моніторингу захисту, у цей звіт включено висновки із семи фокус-групових дискусій із 37 біженцями (жінки й чоловіки) з України та організаціями, що надають послуги, а також 25 опитувань важливих джерел інформації віком від 20 до 68 років, організованих УВКБ ООН у межах оцінювання захисту від ГЗН.

[1] Документ — Польща: Аналіз захисту (травень 2022 р.) (unhcr.org)
[2] Рекомендації щодо застосування Директиви про тимчасовий захист у Польщі (грудень 2022 р.) — Польща | ReliefWeb

Ці консультації також було доповнено контрольними списками спостереження. У консультаціях брали участь різні учасники: муніципальні працівники, психологи, релігійні діячі, вихователі підліткових і дитячих закладів, експерти (з протидії торгівлі людьми, запобігання сексуальній експлуатації і насильству, інтеграції ромів та осіб з інвалідністю), адвокати, а також персонал колективних притулків. Під час цього ж процесу УВКБ ООН разом із персоналом партнерських організацій, контролерами з питань захисту й волонтерами провело 12 фокус-групових дискусій із дітьми-біженцями віком від 10 до 17 років і їхніми опікунами, а також чотири опитування важливих джерел інформації, щоб дізнатися більше про різноманітні ризики, складнощі й можливості, з якими діти-біженці стикаються в громадах, що їх приймають. Загалом у цьому завданні взяли участь 58 дітей (35 дівчат і 23 хлопчики).

У травні 2023 року Міжнародний комітет порятунку провів 19 індивідуальних опитувань (якісних) з біженцями з України віком 12–17 років у Варшаві й Катовіце. У підсумковій вибірці дванадцять дівчат і сім хлопців взяли участь в індивідуальних опитуваннях: одинадцять учасників у віці 12–14 років і дев'ять — 15–17 років.

Опитування з метою моніторингу захисту часто проводяться в місцях колективного розміщення і пунктах розподілу, щоб допомогти найбільш вразливим верствам, тому результати таких опитувань можуть бути необ'єктивними стосовно тих, хто перебуває під найбільшою загрозою. Нижче наведено розбивку за місцем проведення опитування і місцем проживання респондентів.

Місце проведення опитування

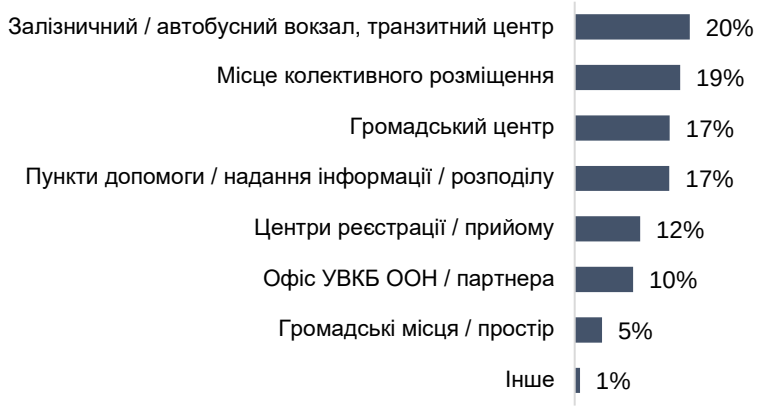

Місце проживання респондентів

У межах програм моніторингу інцидентів, проведених УВКБ ООН і партнерами із сектора захисту, зокрема організацією European Lawyers in Lesvos, фондом «Назустріч діалогу», агентством International Orthodox Christian Charities, Центральною радою ромської спільноти в Польщі, Норвезькою радою у справах біженців і Асоціацією правової інтервенції, було спільно зібрано дані про інциденти із захистом, пов'язані зі статусом і документацією.

Було розроблено проєкти з моніторингу захисту, щоб виявляти й документувати всі інциденти, що призвели до скасування статусу тимчасового захисту (і, як наслідок, деактивації статусу PESEL UKR) та відповідних прав на соціальне забезпечення. Основна мета цих заходів — підтримати доказову адвокацію і створити механізми реагування та напрацювання для людей, які стикаються з ризиками захисту, щоб вони отримали належну реакцію з боку відповідних органів. Дані про інциденти із захистом збирались із червня по серпень 2023 року шляхом особистого спілкування під час надання послуг УВКБ ООН і партнерами у справах захисту, головним чином гуманітарними працівниками й контролерами захисту. Дані збиралися з дотриманням принципів захисту даних УВКБ ООН.

Профіль

У цьому звіті ми називаємо *«новоприбулими»* осіб, які повідомили, що прибули до Польщі в період із 1 січня по 30 червня 2023 року. *«Перші прибулі»* — це особи, які прибули до Польщі в період із 24 лютого по 30 червня 2022 року.

На основі даних, отриманих у ході моніторингу захисту, з огляду на розмір родини й утриманців було встановлено, що на ранніх етапах переміщення превалювали великі родини, зокрема одинокі матері з неповнолітніми дітьми й сім'ї з людьми з медичними захворюваннями, натомість серед тих, хто приїхав нещодавно, значно зріс відсоток одиноких дорослих людей. Біженці, які прибули нещодавно, могли довше миритися з невизначеністю, обмеженим доступом до послуг і незахищеністю в зонах конфлікту, але дедалі більше не можуть витримувати різноплановий вплив війни в Україні.

Дані свідчать, що 14% опитаних — літні люди (віком понад 60 років), що живуть самі. Необхідно приділити додаткову увагу цій групі, зокрема визначити доступність мереж підтримки з боку громади й особливих ризиків, з якими стикається ця група, щоб гуманітарне реагування знизило ризики, пов'язані із захистом, пропагувало інклюзію і відповідало психосоціальним потребам, що потенційно виникають у результаті ізоляції літніх людей.

Що стосується ризиків, пов'язаних з інвалідністю, то на основі запитань Вашингтонської групи 51% опитаних сімей повідомили, що в них є принаймні один член родини, який скаржився на труднощі[4], але для новоприбулих ця цифра знизилася до 40%.

[4] Вашингтонська група зі статистики інвалідності, короткий набір запитань щодо функціонування (WG-SS)

	Перші прибулі	Новоприбулі
Середній розмір родини	2,5	2,2
Родини, де щонайменше один член може стикатися з ризиками, пов'язаними з інвалідністю (запитання Вашингтонської групи)	51%	40%
Родини, де принаймні один член має серйозне медичне захворювання	26%	18%
Родини з однієї людини	24%	42%
Родини з однією літньою людиною, що живе сама	14%	14%
Родини з доглядальницею-одиначкою	44%	26%
Родини з дитиною (дітьми)	60%	39%
Родини з членом віком 60 років і старше	31%	24%
Родини, що складаються лише із жінок	46%	47%

Райони походження за датою прибуття до Польщі

24 лютого — 31 березня 2022 р.

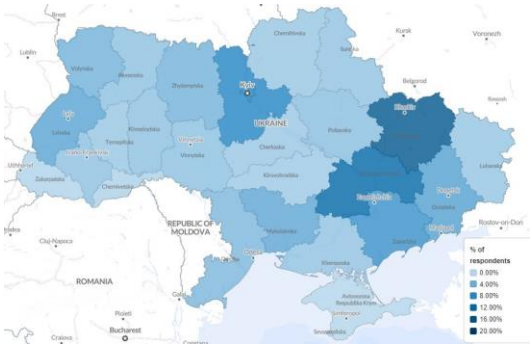

1 квітня — 30 червня 2022 р.

1 липня — 30 вересня 2022 р.

1 жовтня — 31 грудня 2022 р.

1 січня — 31 березня 2023 р.

1 квітня — 30 червня 2023 р.

Співвідношення між районами походження і датою переміщення відповідає регіонам, які найбільше постраждали від війни в Україні, що триває. Як зазначено в аналізі захисту, виданому кластером захисту в Україні в липні 2023 року, Донецька, Луганська, Запорізька й Харківська області на сході перебувають в епіцентрі війни; також впливу зазнають райони Херсонської, Одеської і Миколаївської областей на півдні.[5]

[5] Кластер захисту в Україні: оновлення аналізу захисту, червень 2023 р.

Житло

Серед опитаних новоприбулих біженців 27,8% живуть у місцях спільного розміщення, наданих владою, або у приватному житлі, 16,6% розмістилися в друзів чи родичів, 10,3% не мали місця для проживання на момент опитування, а 10,3% перебувають у державних чи приватних готелях або хостелах.

Житло залишається однією з трьох першочергових потреб новоприбулих (34,1%), за якою ідуть працевлаштування (33,6%) і матеріальна допомога (31,9%). Натомість більшість перших прибулих уже, вірогідно, мають житло й набули певного рівня автономності, тому надають пріоритет матеріальній допомозі, а також медичній допомозі й працевлаштуванню.

© УВКБ ООН / Рафал Костшинський

Пріоритетні потреби

Біженці, які прибули в період із 24 лютого по 30 червня 2022 року (перші прибулі)

Біженці, які прибули в період із 1 січня по 30 червня 2023 року (новоприбулі)

Що стосується інформаційних потреб, то серед трьох пріоритетів було повідомлено про потребу в інформації про доступ до фінансової допомоги (що включає урядові пільги й субсидії, а також програми грошової допомоги, запроваджені учасниками гуманітарного сектора), доступ до ринку праці та медичних послуг. Хоча реєстрація для отримання тимчасового захисту — це досить простий, децентралізований процес, адже здебільшого ним керують муніципалітети, 20% з опитаних повідомили про потребу мати інформацію про їхній правовий статус. Опитування біженців показують, що невпевненість щодо продовження тимчасового захисту й випадки скасування статусу та деактивації статусу PESEL UKR могли стати факторами, чому ця потреба досі настільки

помітна серед перших прибулих і новоприбулих (див. нижче розділ, присвячений статусу й документам).

Потреба в інформації	Загалом	Перші прибулі	Новоприбулі
Фінансова допомога	45%	46%	43%
Можливості працевлаштування	29%	27%	32%
Як отримати доступ до медичної допомоги	24%	25%	22%
Мій правовий статус у цій країні	20%	20%	23%
Де знайти житло	17%	14%	23%
Як отримати документи й відповідні права	14%	13%	17%
Як отримати доступ до освіти	12%	10%	13%
Як отримати доступ до консультацій / психологічної підтримки	8%	7%	9%
Як відновити зв'язок із рідними	2%	2%	3%
Як отримати політичний притулок	2%	1%	3%
Інше	4%	5%	3%
Не знаю	6%	5%	8%
Не бажаю відповідати	0%	0%	1%
Немає / інформація не потрібна	19%	18%	22%

Статус і документи

Учасники сектора захисту продовжують стежити за численними випадками незаконного скасування тимчасового захисту і, як наслідок, деактивації статусу PESEL UKR, що призводить до зростання збентеження серед біженців через причини й процедури повторної активації статусу.

Відповідно до статті 11 Закону про допомогу громадянам України, який зазвичай називають Спеціальним законом, тимчасовий захист справді може бути скасовано за умови перебування за межами Польщі понад 30 днів або якщо особа користується тимчасовим захистом в іншій державі-члені ЄС. Як наслідок, статус PESEL UKR автоматично змінюється на PESEL NUE, що означає статус іноземця, що не є ані громадянином держави-члена ЄС, ані членом родини громадянина держави-члена ЄС (відповідно до ст. 4.17a Спеціального закону). Повторна активація статусу PESEL UKR передбачає різні процедури залежно від конкретних обставин.[4]

У період із червня по серпень 2023 року сектор захисту задокументував 91 інцидент із захистом із 95 повідомлених інцидентів, що стосуються деактивації статусу PESEL UKR та подальшого скасування тимчасового захисту, а також одну відмову в реєстрації тимчасового захисту через завершення 30-денного періоду реєстрації (ст. 4.2 Спеціального закону з поправками, внесеними в січні 2023 року).

Ці інциденти переважно стосувалися українських громадян, на яких поширюється дія Спеціального закону, з Мазовецького, Любельського, Малопольського, Сілезького, Нижньосілезького, Підкарпатського й Опольського воєводств. Зафіксовані інциденти включали осіб із тимчасовим захистом, чий статус PESEL UKR було деактивовано незважаючи на те, що вони перебували за межами Польщі менше ніж 30 днів (50 випадків) або взагалі не покидали територію Польщі (4 випадки). Крім того, у чотирьох випадках деактивації особи з тимчасовим захистом були зареєстровані як туристи під час прикордонного контролю.

Слід зазначити, що в більшості інцидентів біженцям деактивували PESEL UKR без будь-яких зазначених причин (65 випадків). Насправді більшість респондентів дізналися про деактивацію лише після припинення соціальної допомоги або відмови в наданні медичних послуг (47 випадків). Біженці дізнавалися про деактивацію переважно в усній формі (29 випадків) у місцевих центрах соціального забезпечення (MOPS, GOPS, 14 випадків), Інституті соціального страхування (ZUS, 6 випадків), муніципалітетах (6 випадків), медичних закладах (5 випадків) і від прикордонної служби. Важливо зазначити, що ця інформація часто надавалася лише після того, як біженці зверталися до цих установ, без видачі ухваленого рішення компетентними органами.

Організації надали правову допомогу, скеровуючи біженців, позбавлених статусу, до відповідних муніципальних органів, а також до прикордонної служби, тому реєстрація тимчасового захисту цих осіб і відновлення їхнього статусу відбувалися швидко. Незважаючи на це, було зафіксовано, що відновлення соціальних виплат часто займає місяці після повторної активації статусу, а це посилює вразливість і ризики для потерпілих біженців. Основні наслідки, про які повідомляли особи, чий статус було деактивовано, включали втрату фінансових пільг, зокрема 500 і більше злотих, щомісячної державної грошової допомоги для сімей із дітьми (85 випадків)[6], неможливість доступу до системи охорони здоров'я (26 випадків), втрату житла (3 випадки) і можливості навчатися (3 випадки). У результаті серед біженців виникло занепокоєння щодо виїзду з Польщі, навіть ненадовго, адже вони боялися скасування тимчасового захисту й пов'язаних із ним прав.

Занепокоєння щодо деактивації статусу PESEL UKR і її далекосяжного впливу на пільги, пов'язані зі статусом тимчасового захисту, також висловив Уповноважений із прав людини в Польщі.[7] У відповідь на ці занепокоєння 3 серпня 2023 року уряд Польщі наголосив, що особи з тимчасовим захистом повинні пред'являти чинний дозвіл на проживання (diia.pl) і заявляти про гуманітарні причини під час повторного в'їзду до Польщі.[8]

Ризики, пов'язані з гендерно зумовленим насильством (ГЗН), зокрема сексуальною експлуатацією і насильством (СЕН)

Відповідно до інформації, зібраної гуманітарними організаціями в ході оцінювання безпеки, проведеного у 2022 та 2023 роках, ризики ГЗН для біженців у Польщі було визначено здебільшого у зв'язку із забезпеченням житлом і фінансами / засобами до існування. Крім того, сектор визначив потреби в знаннях та інформації щодо наявності й доступності багатопланових послуг, пов'язаних із ГЗН, а також структурні перешкоди під час доступу до цих послуг, зокрема потенціал надавачів послуг і мовні бар'єри.

Проблеми в безпечності приватного або колективного житла були переважно пов'язані зі страхом виселення, недостатнім знанням прав, обмеженою можливістю доступу до інформації і дисбалансом влади між власниками житла

[6] Важливо зазначити, що під час парламентських запитань у липні 2023 року було наголошено, що виплати в розмірі 500 і більше злотих були припинені для приблизно 140 000 біженців з України у період із 1 червня 2022 року по 31 травня 2023 року: Odpowiedź na interpelację nr 40924 w sprawie problemów obywateli Ukrainy dotyczących nieuzasadnionej utraty świadczenia wychowawczego (Відповідь на запитання № 40924 щодо проблем українських громадян, які нібито несправедливо втрачають виплати на виховання дітей), 7 липня 2023 р.
[7] Лист Уповноваженого з прав людини в Польщі від 16 червня 2023 року. Уповноважений у Польщі також висловив занепокоєння в першому листі від 8 березня 2023 року.
[8] Лист польського уряду у відповідь на лист Уповноваженого з прав людини в Польщі, 3 серпня 2023 року.

й орендаторами. Такі проблеми підвищують ризики ГЗН, зокрема СЕН щодо різноманітних верств біженців, як-от родин із жінкою на чолі.

Повідомлялося також, що ризики ГЗН, зокрема сексуальної експлуатації і насильства (СЕН), збільшуються серед спільнот біженців у зв'язку з фінансовою незахищеністю, незнанням національної системи працевлаштування, мовними бар'єрами, які впливають на розуміння своїх прав, і зростанням тягаря догляду, який відчувають переважно жінки й дівчата. Біженці, які зазнали додаткової дискримінації та/або суспільного відторгнення, наприклад біженці ромського походження, особи з іншою сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю, гендерним самовираженням і статевими ознаками (SOGIESC), а також люди з інвалідністю, стикаються з підвищеним ризиком та потребують цілеспрямованої підтримки.

Подолання цих виявлених ризиків і проблем потребує в усіх секторах спільних зусиль державних органів і гуманітарних організацій з активним залученням місцевих жінок та організацій, очолюваних біженцями. У подальшому пріоритезація послаблення ризиків ГЗН для виявлених загроз у всіх секторах матиме вирішальне значення для гарантування безпеки й добробуту біженців, особливо жінок і дівчат, які складають 64% біженців у Польщі[9].

Психічне здоров'я і психосоціальний добробут

У звіті, опублікованому ВООЗ у грудні 2022 року, 10% респондентів повідомили, що емоції і стрес спричиняють проблеми в повсякденному житті, і більше ніж половина з них (56%) сказали, що їм буде корисна підтримка психічного здоров'я[10].

У звіті програм Save the Children та IMPACT за вересень 2023 року наголошується, що діти в Польщі повідомляють про самотність і хвилювання, адже вони сумують за своїми родинами, друзями й домашніми улюбленцями, які залишилися в Україні. У звіті підкреслюється, що для дітей їхні родини, а особливо матері й друзі, є тими дорослими, яким вони найбільше довіряють і в яких шукають підтримки. Головними потребами, які діти виділили для себе, були простіший доступ до позакласних занять, особливо спорту, а також більше часу на дозвілля. Хоча психосоціальні проблеми негативно вплинули на добробут дітей і опікунів, у звіті було встановлено, що лише кілька дітей і опікунів зверталися по психологічну й психосоціальну допомогу. Водночас дівчата-підлітки частіше за інші групи вказували, що хотіли б поспілкуватися з психологом, але не знали, як із ним зв'язатися, або стверджували, що батьки цього не схвалюють[11].

Опікуни також висловлюють занепокоєння через психічне здоров'я і добробут дітей, особливо підлітків, зважаючи на невизначеність їхнього майбутнього. Програма моніторингу захисту дітей Міжнародного комітету порятунку виявила, що відчуття ізоляції та недостатньої інтеграції в польське суспільство, що виникає головним чином через недостатнє знання мови та передбачувані культурні відмінності, які призводять до обмеженого контакту з польськими однолітками, є одним із ключових ризиків, що впливають на добробут дітей. Такі обставини, а також труднощі з підтриманням зв'язку з друзями в Україні чи інших країнах сприяють почуттю самотності.

[9] Відкриті данні: детальна статистика щодо осіб, зареєстрованих у реєстрі громадян України й членів їхніх родин, вересень 2023 р.
[10] ВООЗ: опитування щодо психічного здоров'я українських біженців у Польщі, грудень 2022 р.
[11] Програми Save the Children та Impact: досвід, потреби та прагнення дітей, підлітків і опікунів, переміщених з України, вересень 2023 р.

З іншого боку, державна система охорони здоров'я виявилась обмеженою в спроможності задовольнити зростаючий попит. Тому повідомляється про тривалий час очікування, що особливо впливає на психіатричні послуги для дітей і підлітків, які є критичною потребою. Респонденти також часто повідомляють про мовні й культурні бар'єри під час користуванням системою охорони здоров'я.

Обмежена доступність до психологічної і психосоціальної допомоги, зокрема до спеціалізованої психіатричної допомоги, лишається одним із головних факторів ризику для біженців з України. Виходячи з наявних звітів, жінки й люди похилого віку відчувають найбільше тривожності, коли ситуація затягується, і можуть вдаватися до шкідливих механізмів подолання проблем.

Потреби в інформації щодо психологічної і психосоціальної допомоги також лишаються недостатньо задоволеними, а люди з інвалідністю повідомляли, що стикаються з додатковими складнощами у процесі отримання інформації та послуг. Ситуація ще більше погіршується упередженим ставленням суспільства до психологічної і психосоціальної допомоги, тому вимагатиме узгоджених зусиль для встановлення довірчих і міцних зв'язків між членами громади.

Ризики захисту дітей

За даними уряду Польщі діти становлять приблизно 40% усіх біженців з України, зареєстрованих у Польщі зі статусом тимчасового захисту, і мають особливі потреби захисту й розвитку.

Ключовими проблемами, з якими стикаються діти-біженці в Польщі, були визначені доступ до національної системи освіти, випадки повідомлень про дискримінацію і обмежений доступ до спеціалізованих послуг, особливо для дітей з інвалідністю.

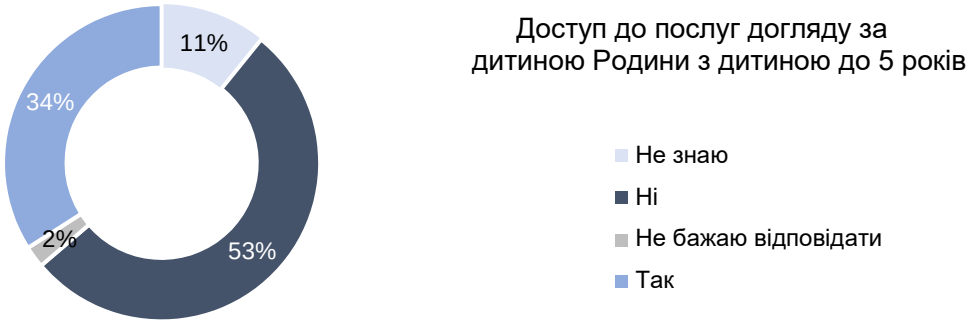

Повідомляється, що обмежена кількість місць у державних дитячих садках перешкоджає доступу до ранньої освіти для дітей молодшого віку. Під час фокус-групових дискусій кілька опікунів дітей з інвалідністю повідомили про труднощі з пошуком реабілітаційних послуг і психологічної допомоги для своїх дітей через відсутність спеціалізованих служб або доступних місць.

У Польщі для дітей, які проживають на її території, існує система обов'язкової освіти для дітей віком від 6 до 15 років, а також обов'язкової принаймні часткової освіти у віці від 15 до 18 років. Однак у березні 2022 року уряд Польщі видав міністерську постанову[12] про звільнення українських дітей від обов'язкової освіти, якщо батьки підпишуть декларацію про те, що їхні діти навчаються онлайн за українською програмою. Таким чином, діти-біженці з України можуть бути зараховані до польських шкіл, здобувати онлайн-освіту за українською програмою або поєднувати очну й онлайнову форми навчання.

Діти шкільного віку, які повідомили, що вибрали як офіційну польську школу, так і онлайн-навчання за українською програмою, казали під час фокус-групових дискусій з УВКБ ООН, що віддали перевагу цьому варіанту, щоб краще інтегруватися в польське суспільство й знайти друзів, водночас будучи готовими до можливого повернення додому в майбутньому. Водночас діти також повідомили, що почуваються перевантаженими, відвідуючи польську школу вдень і онлайн-навчання ввечері.

Більшість дітей-біженців у Польщі не зараховані до польської системи освіти. Згідно з даними Центру громадянської освіти (CEO Foundation) станом на кінець 2022/23 навчального року менше ніж половина дітей-біженців з України були зараховані до польських шкіл, а 78% дітей середнього шкільного віку залишилися поза системою польської освіти.[13] Занепокоєння щодо ізоляції і відсутності соціальних зв'язків висловили діти, які навчаються онлайн за українською програмою.

Більш того, протягом 2022/23 навчального року майже 10 000 дітей-біженців вибули з польської системи освіти: чисельність зменшилася зі 144 228 дітей, зарахованих станом на жовтень 2022 року, до 134 673 дітей станом на квітень 2023 року[14]. Дослідження CEO Foundation показали, що кількість дітей, зарахованих, зокрема, до середньої школи, впала на 8% із жовтня 2022 року по квітень 2023 року.[15]

[12] Міністерська постанова від 21 березня 2022 р.
[13] Центр громадянської освіти (CEO): українські учні-біженці в польській системі освіти, квітень 2023 р.
[14] Відкриті данні: статистика щодо дітей з України в польських школах.
[15] *Там само*, виноска 13.

Батьки й опікуни дітей, які навчаються в польських школах, повідомили, що їхніх дітей іноді відлучають від їхніх польських однолітків і віддають до українських класів, де навчають польські вчителі. У польських школах спостерігається зростання тенденції поділу й функціонування окремо двох громад через створення «іноземних класів» або розміщення дітей-біженців разом, окремо від їхніх польських однолітків.[16] Ці підходи, якщо їх підтримувати, створюють перешкоду для інклюзії і залишають мало місця для соціальної згуртованості. Діти також розповідають про випадки знущань та таврування в громадах, які їх приймають, і в школі.

Ризики, описані вище, посилюються для біженців, які стикаються з додатковою дискримінацією і/або тавруванням, наприклад, діти-біженці ромського походження. Відсутність стабільного доступу до житла разом із мовними відмінностями, обмеженими можливостями польської шкільної системи прийняти дітей-біженців, а також відсутність посередників з урегулювання конфліктів із дітьми ромського походження в школах були визначені ромськими організаціями як одні з головних перешкод для залучення до національних освітніх систем. Це, а також небажання деяких ромських батьків зараховувати своїх дітей до національної системи освіти, створює середовище, у якому підвищується ризик того, що діти не будуть відвідувати школу протягом тривалого часу.

Звіти показують, що, за словами дітей, до їхніх основних потреб належать простіший доступ до уроків польської мови й позакласних занять, особливо спорту, а також більше часу на дозвілля. Водночас опікуни підкреслюють, що їхнім дітям насамперед потрібен доступ до позакласних занять, а також до системи охорони здоров'я, освіти й догляду за дитиною. Більш того, опікуни й надавачі послуг називали вартість, інформаційні бар'єри, тривалий час очікування й недоступність персоналу як основні перепони до отримання послуг.

Програма моніторингу захисту дітей Міжнародного комітету порятунку також визначила відсутність батьківської уваги як ключовий фактор ризику, що впливає на добробут дитини. Дехто з опитаних дітей визнав, що їм бракує уваги з боку батьків / опікунів, які занадто поринають у роботу чи інші повсякденні справи або не проявляють інтересу до дитячих проблем з інших причин, як-от через занепокоєння дискримінацією чи нестачею засобів для існування або невпевненість у майбутньому. У свою чергу, відсутність батьківської уваги разом із фінансовими потребами призводять до передчасного дорослішання. Кілька опитаних підлітків (віком 15–17 років) були зацікавлені знайти роботу, щоб фінансово підтримувати свої сім'ї. Серед дітей спостерігаються такі психологічні наслідки переміщення, ізоляції і відсутності батьківської уваги, як проблеми із харчуванням та сном, тривожність, відчуття втрати й невпевненість у майбутньому. Водночас дехто з дітей також повідомляв про позитивні зміни після прибуття до Польщі. Вони почуваються щасливішими й здоровішими, ніж в Україні.

[16] CEO: учні-біженці в польських школах, вересень 2023 р.

Ризики захисту, пов'язані з працевлаштуванням

Швидкий доступ до статусу, документів і ринку праці для біженців з України істотно скоротив ризики захисту, пов'язані з працевлаштуванням, порівняно з іншими біженцями[17]. Проте вплив переміщення на працездатність та доступ до кваліфікованих посад є значним, і його не слід недооцінювати так само, як і потенційні ризики трудової експлуатації, з якими стикаються найбільш нужденні верстви.

Згідно з опитуванням Норвезької ради у справах біженців, проведеним у лютому 2023 року[18], найбільша частка респондентів (49%) указала, що основним джерелом доходу була робота, за нею ідуть заощадження (34%) і гуманітарна допомога (27%).

Що стосується працевлаштованих, то дані моніторингу захисту від УВКБ ООН демонструють значне зниження відсотка зайнятості для біженців віком від 19 до 59 років, якщо порівнювати до та після переміщення, який впав із 76% до 57% для біженців із вищою освітою. Для тієї самої групи безробіття зросло з 4% до 22% після переміщення і вплинуло однаково на чоловіків та жінок, опитаних у цій віковій групі.

Доступ до послуг із догляду за дитиною залишається ключовою проблемою здатності самотніх батьків із маленькими дітьми піти на роботу. Оскільки більшість прибулих з України — це матері з дітьми, які часто тікали без своїх партнерів, наявність належного й доступного за ціною догляду за дитиною є передумовою для соціально-економічної інтеграції жінок-біженок[19].

Розуміючи, що, зважаючи на профіль популяції, опитування здебільшого проводилися серед дорослих жінок, схоже, що вплив переміщення на працевлаштування більше відбився на дорослих чоловіках, адже чоловіки були частіше безробітними після переміщення (28% для чоловіків проти

[17] ОЕСР: які складнощі інтеграції українських жінок-біженок, травень 2023 р.
[18] Норвезька рада у справах біженців: приховані труднощі: рік життя у вимушеному переміщенні для біженців з України, лютий 2023 р.
[19] *Там само*, виноска 17.

21% для жінок) і рідше зайнятими або самозайнятими (53% проти 57%). Відповідно до даних моніторингу захисту чоловікам-біженцям простіше знайти онлайнову або віддалену роботу (13% проти 11%) чи започаткувати свій бізнес (5% проти 2%), але складніше знайти роботу з особистою присутністю порівняно із жінками того самого віку й кваліфікації (35% проти 44%).

Для респондентів віком 40–59 років вплив переміщення є більш значним: до війни рівень зайнятості становив 83%, а потім знизився до 48%. Ця різниця лише частково пояснюється збільшенням кількості осіб, які виконують сімейні обов'язки (із 7% до 13%), і пов'язана здебільшого з труднощами знайти роботу, а рівень безробіття зріс із 4% до переміщення до 27% у Польщі після переміщення.

Обмежений доступ до можливостей працевлаштування, які достатньо відповідали б кваліфікаціям і сподіванням, а також мовні бар'єри були названі найпоширенішими перешкодами в пошуку роботи безробітними незалежно від їхнього рівня освіти. Що стосується ризиків захисту, слід ретельніше контролювати перепрацювання з низькою заробітною платою, а іноді й у невідповідних умовах.

В опитуванні біженців з України в ЄС, проведеному FRA (Агентством Європейського Союзу з фундаментальних прав людини), 16% респондентів зазначили, що їм доводиться працювати набагато довше, а 10% заявили, що їм платили мало або взагалі не платили. Близько 8% сказали, що вони не могли вільно спілкуватися з іншими працівниками чи будь-ким іншим. Така сама частка (8 %) сказала, що вони працювали без контракту або з контрактом, який не охоплював весь робочий час.[20]

Ризики, пов'язані з торгівлею людьми

Вважається, що біженці з України мають вищий ризик наразитися на різні форми торгівлі людьми через свій профіль популяції, який ускладнюється їхнім переміщенням. Слід визнати, що ризик торгівлі людьми вищий для дітей без супроводу або відокремлених від сім'ї, а також для біженців, які не мають доступу до тимчасового захисту, зокрема для неукраїнців і громадян третіх країн, якщо вони не можуть підтвердити свій статус в Управлінні у справах іноземців. Також до групи підвищеного ризику належать особи під загрозою безгромадянства, незареєстровані біженці, а також люди, які мають перепони до отримання документів і прав, зокрема неповнолітні.

На ранніх етапах надзвичайної ситуації в Україні ризики виникали в основному через незареєстрованих і неперевірених осіб, які пропонували біженцям проїзд і проживання. Зі зменшенням кількості прибулих ситуація значно покращилася. Крім того, той факт, що особи, які мають тимчасовий захист, отримують негайний доступ до законного працевлаштування і соціального забезпечення, значно послабив ризики торгівлі людьми для біженців з України. Однак біженці, яким терміново потрібно знайти діяльність, яка приносить дохід, ризикують стати жертвами трудової експлуатації, пов'язаної з торгівлею людьми. Форми торгівлі людьми, які загрожують біженцям з України, включають сексуальну експлуатацію, примусову працю, незаконне усиновлення і примус до злочинних дій. Є особливе занепокоєння щодо ризиків онлайн-вербування з метою сексуальної експлуатації молодих біженців через поширене серед цієї вікової групи використання соціальних мереж (зокрема Viber і Telegram) для пошуку можливостей роботи, оскільки повідомлялося, що соціальні мережі широко застосовуються в секс-торгівлі для вербування жертв.

[20] Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав людини: втеча з України: досвід переміщених осіб у ЄС, лютий 2023 р.

Незважаючи на те, що загроза торгівлі людьми вважалася «високою і неминучою», відповідні органи зафіксували досить обмежену кількість розкритих випадків, де фігурували українські потерпілі. У світлі повідомлень про ймовірних жертв торгівлі людьми серед біженців з України, які звертаються по допомогу й підтримку українських служб після повернення з країн ЄС, низька кількість розкритих випадків торгівлі людьми може бути результатом деяких наявних перешкод у механізмі звернення по допомогу, зокрема через відсутність довіри до наявних служб реагування і/або незнання, куди звертатися за підтримкою.

Групи меншин

Біженці, які належать до меншин, імовірніше зазнають вищих ризиків захисту й складнощів із доступом до життєво необхідних послуг під час вимушеного переміщення як наслідок довготривалого процесу дискримінації, ексклюзії і маргиналізації.

З початку конфлікту невизначена кількість біженців ромського походження шукали притулку в Польщі.[21] Серед мільйонів людей, які шукають притулку в Європейському Союзі й сусідніх країнах, приблизно 100 000 є ромами. Відповідно до останнього звіту про становище українських біженців ромського походження в Польщі немає достовірних і вичерпних даних про точну кількість, потреби й умови життя ромів в Україні.[22] За оцінками, до нещодавньої ескалації війни в Україні проживало від 200 000 до 400 000 ромів.

Фонд «Назустріч діалогу» зазначає, що ромські біженці, які в'їжджають до Польщі, походять переважно зі сходу України, з Харківської, Донецької, Одеської і Житомирської областей. Як зазначають ромські організації, роми-біженці з України перетинають кордон великими родинними групами з кількох поколінь із десятка чи більше осіб, до складу яких входять жінки, діти, люди похилого віку й чоловіки з інвалідністю.

Це породжує різні виклики та ризики, зокрема в забезпеченні відповідного житла, тому є випадки, коли ромські сім'ї з дітьми змушені спати на вокзалах, що спонукало Уповноваженого з прав людини в Польщі втрутитися.[23]. Як повідомили ромські організації, ромів-біженців у Польщі переважно приймають у закладах розміщення, якими керують органи влади, муніципалітети чи муніципальні департаменти або які створюються і керуються неурядовими організаціями.[24] Біженцям-ромам часто доводиться довше проживати в закладах розміщення, наданих місцевими органами влади, які приймають велику кількість біженців і де може бути відсутній належний нагляд та механізми моніторингу стандартів безпеки й ризиків захисту. У місцях спільного розміщення спостерігається відокремлення українських біженців ромського й неромського походження з метою мінімізації конфліктів і напруженості, які часто виникають через нерозуміння ромської культури й дискримінацію.

Ромські організації повідомляють про труднощі в пошуку прийнятного довгострокового незалежного житла, що часто є наслідком як дискримінаційного ставлення до ромів-біженців, так і підтримки ними згуртованості громади і єдності сім'ї. Ромські родини повідомляли про випадки дискримінації і упередженості під час спроб отримати приватне житло, які супроводжуються вищими рівнем відмов та ризиком (примусового) виселення, що посилюється дезінформацією про виселення і права орендаторів у Польщі.

[21] Європейська комісія: заява заступниці голови ЄК Йоурової з нагоди Міжнародного дня ромів, квітень 2022 р.
[22] Фонд «Назустріч діалогу»: права людини, потреби й дискримінація — становище ромів-біженців з Україна в Польщі, вересень 2022 р.
[23] Лист омбудсмена Польщі до Управління Підкарпатського воєводства в Жешуві, 7 листопада 2022 р.
[24] Фонд «Назустріч діалогу»: вони не біженці; вони мандрівники. Становище ромів-біженців з України в Підкарпатському воєводстві. Моніторинговий звіт за 2022–2023 рр., липень 2023 р.

Висока вартість оренди в місті також перешкоджає родинам шукати приватне житло на ринку оренди, унаслідок чого вони не мають іншого виходу, окрім як залишатися в місцях колективного розміщення, рухатися далі або повертатися в Україну.

Додаткові проблеми, з якими стикаються біженці ромського походження, включають пошук роботи, доступ до інформації, а також життєво необхідних послуг, таких як охорона здоров'я, психологічна підтримка й освіта. Дискримінаційне ставлення до груп меншин часто посилює ці труднощі, підриваючи довіру до офіційних організацій і поглиблюючи відчуття маргиналізації та ізоляції.

Рекомендації

Статус і документи

- Сектор захисту хоче наголосити на необхідності забезпечити умови, за якими особам із тимчасовим захистом, що проживають у Польщі й повертаються після поїздки за межі Шенгенської зони, було дозволено повторно в'їхати в країну й користуватися своїми правами, зокрема автоматично відновити статус і відповідні субсидії. Це має відбуватися без упередженого ставлення до часу, проведеного за межами країни, оскільки автоматична повторна активація статусу передбачена Спеціальним законом. Організувати цей процес слід без встановлення додаткових перешкод, таких як суворе оцінювання або додаткові процедури перевірки, відповідно до принципів, викладених у Директиві Ради ЄС 2001/55/WE.

- Виплати соціального страхування потрібно швидко відновити після повторної активації статусу PESEL UKR Інститутом соціального страхування (ZUS), відповідно до положень, викладених у Спеціальному законі.

- Сектор захисту визнає необхідність доступу до процедури оскарження і ефективного засобу правового захисту для осіб, чий статус тимчасового захисту було скасовано (деактивація PESEL UKR) або які не змогли зареєструвалися протягом установленого 30-денного періоду після їхнього першого прибуття до Польщі, відповідно до Директиви Ради ЄС 2001/55/ЕС.

- Усі суб'єкти, які надають інформацію про перетин кордону особам, які мають тимчасовий захист, заохочуються забезпечити людям, що перетинають кордон, доступ до точної і достовірної інформації про їхні права й обов'язки. Ця інформація має надаватися бажаною мовою, зокрема українською і російською, та бути доступною в різних форматах і каналах зв'язку.

Запобігання, зменшення ризиків і реагування на гендерно зумовлене насильство

- Активізація щодо проблем ГЗН і СЕН залишається довгостроковим завданням для гуманітарних організацій, що працюють у Польщі, а отже, слід докласти зусиль, щоб зробити це пріоритетним питанням протягом решти 2023-го й на 2024-й рік, оскільки ризики для жінок і дітей зі статусом біженців у всій їх взаємопов'язаності посилюються з продовженням кризи.

- Що стосується виявлених ризиків ГЗН і СЕН, то сектор захисту рекомендує всім учасникам, включно з державними органами, гуманітарними

організаціями й організаціями, очолювані жінками та біженцями, сприяти наявності й доступності багатогалузевих послуг, зокрема психологічної і психосоціальної підтримки, захищених притулків, безпеки, охорони здоров'я та правової допомоги для потерпілих від ГЗН.

- З цією метою сектор захисту заохочує всі зацікавлені сторони продовжувати поширювати знання та інформацію про доступні послуги допомоги з ГЗН серед різноманітних спільнот біженців, використовуючи способи, яким віддають перевагу різні представники спільноти, зокрема люди з інвалідністю, а також координувати, систематично відстежувати й контролювати механізми звернення по допомогу, щоб створювати подальші емпіричні програми щодо ГЗН.

- Сектор захисту визнає необхідність впровадження інтегрованого підходу до боротьби з ГЗН, наголошуючи на розширенні можливостей для осіб, які перебувають у групі ризику й потерпілих від ГЗН, а також приділяючи особливу увагу родинам, очолюваним жінками, і пропонує всім учасникам сприяти соціально-економічній інтеграції таких осіб та забезпеченню догляду за дітьми, освіти, психічного здоров'я і психосоціальної підтримки й мовної допомоги.

- Сектор захисту наголошує на необхідності того, щоб усі учасники доклали спільних зусиль для зменшення таврування і дискримінаційної поведінки стосовно груп біженців, яким загрожує відчуження, які залишаються в зоні підвищеного ризику ГЗН, зокрема це представники меншин, люди з інвалідністю, похилого віку й біженці з іншою сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю, гендерним самовираженням і статевими ознаками, шляхом активних заяв про їхні потреби й пріоритети щодо запобігання, зменшення ризиків і реагування на ГЗН.

- Усі рекомендації щодо зменшення ризиків ГЗН вимагатимуть створення в усіх галузях безпечних, конфіденційних і делікатних механізмів зворотного зв'язку, заснованих на розмаїтих потребах членів громади, а також реагування на отримані відгуки й сприяння аналізу, звітності та розумінню проблеми.

Психічне здоров'я і психосоціальна підтримка

- Сектор захисту рекомендує сприяти заходам психосоціальної підтримки на рівні громади та адаптивному втручанню в групи біженців, з особливою увагою до дітей, підлітків, людей похилого віку й родин, очолюваних жінками.

- Потрібні узгоджені зусилля від усіх членів сектора для встановлення довірчих і міцних зв'язків між членами громади й розширення втручань у групу з метою охорони психічного здоров'я і психосоціальної підтримки, які допоможуть зміцнити суспільні зв'язки й психосоціальну підтримку, зокрема через дозвілля, мистецтво, спорт і культурні чи громадські заходи, що також об'єднають біженців і членів громади, котра їх приймає.

Захист дитини

- Сектор захисту рекомендує сприяти суттєвій участі уряду, гуманітарних організацій і громадянського суспільства в розробці та впровадженні програм захисту дитини шляхом консультацій із дітьми й молоддю.

- Сектор захисту рекомендує надавати опікунам, дітям і підліткам інформацію про права, пільги та спеціалізовані послуги, що стосується дитини.

- Сектор захисту рекомендує заохочувати та полегшувати доступ дітей-біженців до навчальних закладів ранньої освіти, щоб дозволити їхнім опікунам мати засоби до існування, а також поліпшити інклюзію й соціальну згуртованість.

- Сектор захисту рекомендує приділяти більше уваги включенню дітей-біженців у польську освітню систему й сприяти соціальній згуртованості та інклюзії в класі шляхом багатогранної підтримки системи освіти, зокрема шкіл, учителів, батьків і учнів-біженців.

- Сектор захисту рекомендує гуманітарним організаціям розробити програми, спрямовані на психологічну й психосоціальну допомогу дітям, приділяючи особливу увагу мінливим потребам і ситуації підлітків і молоді.

Захист біженців ромського походження

- Сектор захисту рекомендує, щоб усі учасники, включно з державними й місцевими органами влади, керівниками місць колективного розміщення та гуманітарними організаціями, тісно співпрацювали з ромськими організаціями для ефективнішого задоволення особливих потреб (зокрема в прийомі та розміщенні), а також вирішення складнощів із захистом, з якими стикаються біженці ромського походження.

- Сектор захисту визнає необхідність впровадження інтегрованого підходу для забезпечення ефективного рівного доступу без перешкод до інформації і якісного медичного обслуговування та соціальних послуг, особливо для тих груп меншин, що перебувають у зоні найбільшого ризику, або тих, хто проживає в маргиналізованих чи віддалених зонах, відповідно до рекомендацій Ради ЄС від 12 березня 2021 року щодо рівності, інклюзії та залучення ромів (2021/C 93/01).

Працевлаштування

- Секторам захисту та економічної інтеграції, а також гуманітарним організаціям рекомендовано посилити підтримку уряду Польщі в просуванні сесій із підвищення обізнаності про польське трудове законодавство для запобігання дитячій праці й ризикам, пов’язаним із нелегальною роботою і/або трудовою експлуатацією.

- Сектор захисту та економічної інтеграції має сприяти тісній співпраці з Управлінням з охорони праці й спільно просувати механізми повідомлення про проблеми серед біженців.

- Сектору захисту та економічної інтеграції рекомендовано співпрацювати з профспілками для спільної адвокації трудових прав на робочому місці.

- Сектор захисту рекомендує гуманітарним організаціям надавати біженцям, які мають високу кваліфікацію, але виконують низькокваліфіковану роботу, індивідуальні консультації з працевлаштування, а коли це можливо й доцільно — разом із послугами охорони психічного здоров'я і психосоціальної підтримки.

Запобігання торгівлі людьми й реагування на неї

- Сектор захисту бере до уваги Звіт про торгівлю людьми[25] і, відповідно до програми ЗР (притягнення до відповідальності, захист і запобігання) рекомендує багатогалузевий підхід спільно з урядом, приватним сектором, гуманітарною спільнотою, потерпілими й організаціями, очолюваними потерпілими, до подальшого розслідування і притягнення до відповідальності, підтримки ідентифікації жертв і заходів із їх захисту, а також розробки цільових програм запобігання.

- Сектор захисту рекомендує посилити обізнаність серед спільноти біженців щодо правового статусу й прав відповідно до мінливого законодавства про тимчасовий захист, щоб вони гарантовано розуміли свій правовий статус та мали належну інформацію про те, куди і як повідомляти про порушення.

- На основі нещодавно опублікованого звіту GRETA [26] сектор захисту нагадує про рекомендації і заклики до польської влади посилити безпеку повідомлення про порушення та ефективні механізми подання скарг для працівників, щоб жертви зловживань та експлуатації могли розповісти про свій випадок, не боячись наслідків. Дані моніторингу захисту чітко вказують на високий ризик трудової експлуатації серед біженців, які втікають з України, що може посилитися через відсутність належних інспекцій праці й механізмів повідомлення про порушення.

[25] Державний департамент США: звіт про торгівлю людьми за 2023 рік, червень 2023 р.
[26] Рада Європи: звіт GRETA про оцінку ситуації в Польщі, червень 2023 р.

Організації, що залучені в процес

Контактні дані

Лорена Ісла Родріґес
Співкоординаторка сектора захисту, УВКБ ООН
isla@unhcr.org

Катажина Пшибиславська
Співкоординаторка сектора захисту, Центром юридичної допомоги ім. Галини Нєц
przybyslawska@pomocprawna.org